

Биобиблиогр. указатель (1890–1910) / сост. А. Н. Зарубин. – Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2010. – 84 с.

УДК 930:1: 731

До питання про особливості світогляду П. М. Ардашева / О. М. Богдашина // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2012. - № 42(948). – С. 10–17.

В статье рассматривается влияние позитивизма и других теорий на формирование и эволюцию мировоззрения П. Н. Ардашева и на научные труды историка.

Ключевые слова: П. Н. Ардашев, позитивизм, научное познание, исторический процесс, историческая наука, общество

In the article influence of positivism and other theories on forming and evolution of world view of P. N. Ardasheva and on scientific works of historian is considered.

Keywords: P. N. Ardashev, positivism, scientific cognition, historical process, historical science, society

Надійшла до редколегії 23.05.12

УДК 94(477)

Д. О. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, асп., НТУ «ХПІ»

ПРОЦЕС «УКРАЇНІЗАЦІЇ» ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ СЕРЕДИНИ 20-х РР. ХХ СТ.

У статті розкрито процес «українізації» вищих навчальних закладів УСРР середини 20-х рр. ХХ ст. Розглянуто темпи запровадження української мови у вищу школу. Окреслено проблеми, що унеможливлювали своєчасне виконання програми «українізації» вищої школи, та причини, що їх зумовлювали.

Ключові слова: „українізація”, вища школа, українська мова, вища освіта, інститут

На сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні є важливим врахування досвіду впровадження української мови. Оскільки в 20–30-і рр. ХХ ст., відбувалися процеси «українізації», зокрема і вищої школи. За радянських часів процеси «українізації» замовчувалися. Лише зі здобуттям незалежності України відновилося дослідження процесу «українізації» 20-х рр. ХХ ст. Серед опублікованих наукових робіт з окресленої теми виокремлюються праці, в яких відображено процес впровадження української мови, як викладової, у вищу школу України у 20-х рр. ХХ ст. У колективній монографії Інституту історії НАН України: «Українізація» 1920–1930-х роки: Передумови, здобутки, уроки» [1] розкрито причини та наслідки політики «українізації» на основі запровадження архівних документів. У роботі М. М. Кузьменко «Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 1920–1930-х рр.:

© Добровольський Д. О., 2012

соціально-професійний статус та освітньо – культурний рівень» [2] детально висвітлені питання, пов'язані з викладацьким складом вищої школи України за часів «українізації». Ґрунтовно висвітлені проблеми «українізації» та ставлення партійних органів у монографії М. С. Дорошко [3]. Однак, попри продуктивне вивчення проблем «українізації» освіти 20–30-х рр. ХХ ст., відсутня окрема праця, де було б окреслено впровадження української мови як викладової в систему вищої освіти УСРР.

Метою статті є дослідження процесу «українізації» вищої школи в УСРР в середині 20-х рр. ХХ ст. Опираючись на аналіз документів та опубліковані наукові роботи попередників, на основі опрацьованих архівних матеріалів складені таблиці зі статистичними даними.

Захопивши владу в Україні, більшовицький уряд був змушений миритись з необхідністю впровадження української мови. Одним із перших законодавчих актів більшовицької влади щодо «українізації» вищої школи в Україні, була постанова РНК УСРР «Про введення української мови в школах і радянських закладах». Формально декларувалося прагнення нової влади надати можливість для навчання українському народу рідною мовою, що сприяло б розвитку його національно-культурного життя. Цей крок був вимушений і з самого початку мав значний опір, як серед партійної номенклатури ЦК КП(б)У, так і на місцях – серед викладачів і студентів, для яких ця політика була неприйнятною.

До 1924 р. «українізація» вищої школи йшла досить повільно, без чіткого плану. У 1920–1923 рр. відбулося реформування всієї системи освіти. Змінилася кількість навчальних закладів та чисельність викладацького і управлінського персоналу. Видавалися перші основні законодавчі акти щодо «українізації». Однак лише з 1924 р. з'явилася чітка звітність щодо процесу «українізації». Розроблявся план щодо повного переходу вищої школи на українську мову викладання. [12, с. 145] Рівень «українізації» конкретного інституту визначався за часткою україномовних викладачів, аспірантів та студентів.

Згідно плану «українізації» вищої освіти, що був розроблений народним комісаріатом освіти та затверджений Укрпрофосвітою, інститути мали «українізуватися» до 1927–1928 навчального року [13, с. 46]. Отже, згідно статистичних показників «українізації» вищої школи з 1923 до 1925 рр. можна зрозуміти, що успішне виконання плану до 1928 р. було неможливим (Див. табл. 1). Тому що наповнення інститутів україномовним контингентом не складала більшості. Навіть ті інститути які мали бути суто українськими за мовою викладання були українізовані на 1/3 або 1/4.

До того ж, окреслився певний перерозподіл студентів за спеціалізацією. Так, українці здебільшого йшли на ті спеціальності, до яких вони були більш прихильними. Україномовний студент, саме завдяки якому і мали «українізуватися» інститути, віддавав перевагу сільськогосподарській, педагогічній та художній освіті. Без цього спроби «українізувати» інші три

напрямки освіти ставали марними. Однак, влада звітувала про певні досягнення в «українізації» інститутів, про що свідчать статистичні матеріали за 1926–1927 навчальний рік та перспективу українізації у 1927–1928 (Див. табл. 2). При порівнянні даних таблиці 1 та 2 стає зрозумілим, що показники зростання «українізації» були незначними. Якщо за окремими галузями вони дійсно зростали, а саме в сільськогосподарській освіті на 10 % та педагогічній на 15 %, то в індустріально-технічній освіті всього лише на 3 %. Отже, з такою динамікою виконання планів повна «українізація» інститутів була неможливою.

Таблиця 1 Динаміка українізації установ Профоса (за мовою викладання) [4]

Інститути (у %)	українські			україно-російські		
	1923	1924	1925	1923	1924	1925
Індустріально-технічні	-	-	-	25,0	25,0	25,0
Сільськогосподарські	28,5	28,5	28,5	14,3	28,5	28,5
Медичні	-	14,0	-	14,0	14,0	20,0
Художні	25,0	25,0	25,0	-	25,0	25,0
Соціально-економічні	-	-	-	-	33,0	33,0
Педагогічні	30,8	39,0	33,3	23,1	31,0	58,4
Разом	19,5	24,0	20,0	14,6	29,6	37,1

Таблиця 2 Дані українізованих напрямків освіти у 1926–1927 рр. та плани щодо «українізації» у 1927–1928 рр. (у %) [5]

Інститути	«Українізовано» у 1926–1927 рр.	Передбачалося «українізувати» у 1927– 1928 рр.
Індустріально-технічні	12,0	15,0
Сільськогосподарські	61,0	71,4
Медичні	10,5	28,3
Художні	46,8	55,1
Соціально-економічні	16,0	42,3
Педагогічні	56,8	71,4

Окремо варто зазначити, що більшовицька влада фактично визнавала нездійсненність своєї політики щодо «українізації» вищої школи. Оскільки «українізація» мала завершитися до 1928 р., а згідно даних таблиці за окремими напрямками освіти вона не могла здійснитися і на половину від заявлених планів.

Перспективи покращення динаміки «українізації» залишалися сумнівними. Насамперед тому, що вища школа мала нестачі у забезпеченості підручниками та навчальною літературою (Див. табл. 3), що скоріше використовувалося як привід для гальмування процесу «українізації», а не як дійсна причина.

Таблиця 3 Забезпеченість навчальних закладів українськими підручниками на 1926–1927 та 1927–1928 рр.(у %) [6]

Інститути	1926–1927	1927–1928
Індустріально-технічні	5,4	14
Сільськогосподарські	12,5	25
Медичні	10	25
Художні (крім музичних)	20	25
Соціально-економічні	16	25
Педагогічні	38	60
Музичні	50	7

Тобто, мотивуючи тим, що навчальний процес в інститутах на середину 20-х рр. ХХ ст. залишався неповністю забезпеченим нагальними потребами, а саме підручниками, навіть в тих галузях, які стали з самого початку пріоритетними для українського студентства, пояснювалося невчасне виконання процесу «українізації». Звісно однією з причин уповільнення «українізаційного» процесу можна вважати саму партію. Серед партійців був дуже низький відсоток україномовних. Курси українознавства відверто саботувалися партійною номенклатурою [14, с. 92]. При цьому на чолі інститутів перебували саме партійці. Згідно статистики, серед ректорів українці не складали більшості. Так само, як і декани та викладачі. Однак, з'являється певна тенденція, яка чітко простежується за статистичними звітами. У першу чергу рахуються і розглядаються посадовці, що були партійцями. Безпартійні не беруться до уваги (Див. табл. 4–6).

Так, у таблиці 4 із загальної чисельності ректорів 27 були партійними і серед них лише половина українців. Згідно даних таблиці 5 кількість ректорів залишилася до 1926–1927рр. теж 36, але кількість партійців збільшилась. Окремо треба зауважити, що ректори українці складали лише половину від загальної кількості.

Саме невиконання планів з «українізації», у першу чергу серед партійної номенклатури та керівників НКО, постійний спротив проходженню курсів з української мови з боку працівників комісаріату освіти та партійців на місцях ставало основною проблемою для провадження «українізації» [15, с.32]. Фактично неукраїнська частина партійної номенклатури саботувала цей процес. Це призводило до того, що на засіданнях політбюро ЦК КП(б)У у

1926–1927 рр. постійно змінювали склад підкомісій з питань «українізації». Так, наприклад, наприкінці 1926 р. підкомісію ліквідують через те, що вона не працювала. Витяг з протоколу свідчить про це:

Протокол № 17 засідання комітету політбюро ЦК по українізації від 20.XII.1926 р.

І. А) ліквідувати підкомісію по українізації через те що не працювала;

Б) відповідальність за українізацію радянських установ покласти на керівників установ [10].

Таблиця 4 Викладацький склад у вишах за 1924–1925 навчальний рік [7]

Посада	Членів КП(б)У					Загалом викладачів
	Українців	Росіян	Євреїв	Інших	Разом	
Ректорів	14	10	3	-	27	36
Деканів	3	2	1	-	6	58
Викладачів	74	63	76	21	234	4786

Таблиця 5 Відомості про склад ректорів вишів у 1926–1927 навчальному році [9]

Посада	Загальна кількість	Партійці	Поза-партійці	Українці	Росіяни	Євреї	Інші національності
Ректор	36	29	7	16	13	6	1

Таблиця 6 Етнічний склад студентів вищої школи України згідно статистичних даних комсомолу у 1926 р.

Національність	Кількість	У відсотках
Українці	10 991	50,07
Росіяни	4 045	18,4
Євреї	5 650	25,7
Німці	117	0,5
Поляки	133	0,6
Інших національностей	1 016	4,7
Всього студентів вищої школи (1926р.)	21 952	100

Іншим чинником повільної динаміки «українізації» інститутів стала також певна нестача українського студентства. Так, згідно статистики, за лінією комсомолу українські студенти у 1926 р. не мали абсолютної

більшості і складали половину від числа усього студентства. Отже, вони не могли наповнити всі напрямки освіти (Див. табл. 6). Якщо взяти дані перепису населення УСРР за 1926 р., то отримаємо 80,0 % українців, які проживали в УСРР [15 арк. 66]. Але при абсолютній етнічній більшості населення українське студентство не мало такої більшості.

Отже, прогнозована більшовиками динаміка повної «українізації» інститутів до 1927–1928 рр. була неможливою. Основним стримуючим чинником була сама партія, члени якої не сприймали цю політику. Іншим чинником можна вважати нестачу українців як абсолютної більшості серед студентської, управлінської і викладацької ланки. Виходячи з того, що згідно перепису населення УСРР 1926 р. [16 с. 17] українці складали абсолютну більшість, то стає зрозумілим штучність створеної ситуації. Заявлені темпи і рівень «українізації» не відповідали дійсності.

У перспективі подальших досліджень можна зазначити, що, не дивлячись на достатньо висвітлене у науковій літературі питання «українізації», залишаються недостатньо вивченими проблемні питання щодо процесів безпосереднього запровадження мовного середовища у вищій школі УСРР.

Список літератури: 1. «Українізація» 1920–30-х років: Передумови, здобутки, уроки : моногр. / [В. М. Даниленко, Я. В. Верменич, П. М. Бондарчук та ін.]. – К. : НАН України. Ін-т історії України, 2003. – 392 с. 2. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень : моногр. / М. М. Кузьменко. – Донецьк : Норд-Прес, 2004. – 456 с. 3. Дорошко М. С. Компартійно-державна номенклатура УСРР у 20-і – 30-і рр. XX ст.: соціоісторичний аналіз : моногр. / М. С. Дорошко / – К. : Київський університет, 2004. – 154 с. 4. ЦДАГО – Ф.1, оп.20, спр.2491 - Арк.113. 5. ЦДАГО. – Ф.1оп.20, спр.2491 - Арк.101. 6. ЦДАГО. – Ф.1оп.20, спр.2491 - Арк.101. 7. ЦДАГО. – Ф.1оп.20, спр.1978 - Арк.41. 8. ЦДАГО. – Ф.1оп.20, спр.2249 - Арк.16. 9. ЦДАГО. – Ф.1 оп. 20, спр. 2458 - Арк. 32. 10. ЦДАГО. – Ф.1 оп.20, спр.2247 - Арк.115. 11. ЦДАГО. – Ф.1оп, 20спр, 2491. - Арк.15. 12. Рябченко О.Л. Українізація вищої школи в Україні у 1920-х – на початку 30-х рр. / О. Л. Рябченко // Історія : зб. наук. праць. – Х. : Основа, 1997. – № 29. – С. 145–150. 13. ЦДАГО. – Ф.1, оп.20, спр.2491. - Арк.46. 14. ЦДАГО. – Ф.1, оп.20, спр.2249. - Арк.92. 15. ЦДАГО. – Ф.1, оп.20, спр.1978. - Арк.32. 16. ЦДАГО. – Ф.1, оп.20, спр.2491. - Арк.17. 17. ЦДАГО. – Ф.1, оп.20, спр.2894. - Арк.66.

УДК: 94(477)

Процес «українізації» вищої школи в Україні середини 20-х рр XX ст / Д. О. Добровольський // Вісник НТУ «ХП». Серія : Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХП». – 2012. - № 42(948). – С. 17–22

В статье рассмотрен процесс «украинизации» высших учебных заведений УССР середины 20-х гг. XX ст. Рассмотрено темпы введения украинского языка в высшую школу. Обозначены проблемы и причины, которые делали невыполнимыми своевременное исполнение программы «украинизации» высшей школы.

Ключевые слова: „украинизация”, высшая школа, украинский язык, высшее образование, институт

USSR high school “ukrainization” in the middle of 1920s of XX century is considered. The Ukrainian language implementation rates in high school are considered. Problems and reasons which made high school “ukrainization” execution programs unrealizable in time are marked.

Keywords: “ukrainization”, high school, Ukrainian, high education, institute

Надійшла до редколегії 23.05.12

УДК 001.82

П. П. ЕРМОЛОВ, канд. техн. наук, Севастопольский национальный технический университет

ИСТОРИОГРАФИЯ НАУКИ И ТЕХНИКИ КАК МЕТАНАУКА

Обосновывается целесообразность введения понятия «метанаука» при разработке порталов научных знаний в историографии науки и техники (по аналогии с понятиями, в которых первая часть термина используется для обозначения систем, служащих для исследования или описания других систем: метаязык, метафайл и др.). Введение термина обусловлено наличием противоречия, связанного с необходимостью определения классов, отношений и доменов как в исследуемом объекте, которым является область науки или техники, так и в историографическом инструментарии, которым исследуется объект. С целью упрощения и формализации процедуры создания порталов научных знаний развивается подход к историографии науки и техники с позиций информационно-кибернетических моделей, в соответствии с которым наука представляется как процесс обнаружения избыточности внешнего мира и фиксации в системе научного знания его инвариантных характеристик.

Ключевые слова: историография науки и техники, метанаука, портал научных знаний

В общефилософском контексте термин «метанаука» — это наука, призванная объединить и направить все науки с помощью и с учетом социальных факторов, воздействий, умозаключений и т. д. Есть «прецеденты» использования этого термина в более узких междисциплинарных и философских направлениях исследований, таких как синергетика² и когнитология.³ Мы также определим этот термин более узко,

© Ермолов П. П., 2012

² Синергетика — междисциплинарное направление научных исследований, задачей которого является изучение природных явлений и процессов на основе принципов самоорганизации систем (состоящих из подсистем). См. Губин Г. Д. и др. Синергетика как метанаука и ее роль в современных проблемах образования // Современные наукоемкие технологии. 2004. № 6. С. 55.

³ Когнитология — междисциплинарная и полидисциплинарная область исследований, ориентированных на изучение и осмысление процесса производства, переработки, хранения и передачи знания. См. Завьялова М. П. Когнитология как метанаука в структуре когнитивистики // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2010. № 2. С. 18—22.